

PESA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

*PESA ULUSLARARASI SOSYAL
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*

December 2024, Vol:10, Issue:2
e-ISSN: 2149-8385

Aralık 2024, Cilt:10, Sayı:2
ISSN: 2528-9950

Journal homepage: <http://dergipark.gov.tr/pesausad>

Doi:

EXPLORING CHRISTIAN IDENTITY FROM LATE ANTIQUITY TO THE MIDDLE AGES: NEITHER GREEK NOR ROMAN

Chris Baghos, Cambridge Scholars Publishing, 2024, ISBN: 978-1-0364-1098-8

Betül KALFA

Yüksek Lisans Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi, betul.kalfa@stu.ihu.edu.tr, orcid: 0009-0000-6184-4440

Kitap İnceleme

Geliş Tarihi: 19 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 27 Aralık 2024

Hristiyan kimliği, sosyal, psikolojik ve tarihi yönleriyle uluslararası literatürde geniş kapsamlı tartışmalara konu olmuş, dinler tarihi açısından önemli bir araştırma alanıdır. Sosyal ve psikolojik yönleri bir yana, sadece tarihi veçhesiyle bile üzerinde hâlâ araştırmalar yapılan önemli bir meseledir. Hristiyanlık, İslam'la çok yakın coğrafyalarda gelişmiş, etkileşime girmiş, kültürel ve akademik etkileşimlerde bulunmuş bir din ve kültürdür. Ancak Türkiye alan yazınında Hristiyanlığın farklı boyutlarını ele alan akademik çalışmalar, diğer alanlara kıyasla oldukça yenidir. Hristiyan kimliği de bu farklı yönlerden biridir ve alan yazınında bu konuda yapılmış çalışmalar yeterli derecede değildir. Chris Baghos'un değerlendirilmesi yapılacak olan Exploring Christian Identity: from Late Antiquity to the Middle Ages: Neither Greek nor Roman (Geç Antik Çağdan Orta Çağa Hristiyan Kimliğinin Keşfi: Ne Grek, ne Roman) adlı eserinin, bu konuda yapılmış en güncel çalışmalardan olduğu söylenebilir. Chris Baghos, Charles Sturt University'nin Faculty of Arts and Education bünyesindeki School of Theology ve St. Mark's National Theological Centre'da (Canberra, ACT, Avustralya) yardımcı öğretim üyesidir. Grek, Bizans ve Ortodoks Kilisesi tarihine dair çalışmaları ile bilinir. Yazar bu çalışmasında, alana dair uzmanların çalışmalarından yararlanarak Hristiyan kimliği sorununu, Roma ve Helen kültürü arasına sıkışmışlığı ve bu iki kültüre köprü olmuş Bizans İmparatorluğu'nda yaşamış Azizlerin metinleri perspektifinden, kendine özgü tarzıyla ele alarak literatüre katkıda bulunmuştur. Bu tarz çalışmaların tanıtılması ile Hristiyan kimliği konusunda Türkiye'de de özgün ve çeviri çalışmaların yapılmasını teşvik edecek olması düşüncesi bu kitap incelemesini yapmamızda itici bir güç olmuştur. Bu nedenle çalışmanın, alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hristiyan kimliği konusu Hristiyanlık tarihinin kendi problemiği içerisinde daima önemli bir yer tutmuştur. Yahudi toplumundan ayrılan ilk Yahudi-Hristiyanlardan, orta çağ Hristiyan cemaatlerine tüm Hristiyan grupların ana meselesi kendi müstakil kimliklerini inşa etmek ve onu korumak olmuştur. Hristiyanlık daha ilk doğduğu yüzyılda köklü bir gelenek olan Yahudilik ve Pagan Roma kültürüyle karşı karşıya kalmıştır. Ardından gelen yüzyıllar boyu yayıldığı coğrafyalarda Hristiyanlık, devlet dini haline

gelineye dek azınlık durumunda kalmış, Hristiyan topluluklar kendi inanışlarına aykırı dinler ve kültürlerle bir arada yaşamak zorunda kalmıştır. Pavlus'un Korintlilere öğütlediği gibi hem onlarla bir arada yaşamış hem onlardan ayırık kalmışlardır, çünkü Paganlarla aynı hayat tarzını devam ettirmek Hristiyan kalmaya engel teşkil etmiştir. Ancak Hristiyanlığın komşuna(düşmanına) karşı sevgi duymak bağlamındaki ahlâkî öğretileri ve başlangıçta inançsızlarla bir arada olup Hristiyan kalabilmenin paradoksal yapısı bir tarafa, Hristiyanlığın kendi içindeki büyük bölünmenin etkileri haliyle Hristiyan din adamlarının düşünce ve tutumlarına yansımıştır. Hristiyanlığın çağdaşı diğer dinlerden mümeyyiz vasfının, tek tanrıya çağırması ve "etno-sentrik olmayışı" olduğunun savunulduğu bir çağın devamında, Latin-Grek ve Katolik-Ortodoks çatışmasının ortasında kalmış bir Bizans Hristiyanlığı olgusu durmaktadır. İncelediğimiz kitapta Hristiyanların, Hristiyanlığı tarihin seyri içinde kendi milli benliğine dayanak yapmakla, kendilerine zulmeden ve sonra dini sahiplenen dünyevî otoritelere etnik tutumlarını yansıtmakla, teolojik tartışmalardaki anlaşmazlıklar arasında verdiği kimlik mücadelesi, kilit olaylar ve önemli alıntılar içeren metinler bağlamında analiz edilmiştir.

Baghos'un mezkûr eserinde incelediği temel mesele, IV-XV. yy. arası dönem Bizanslı azizler ve öğrencilerinin; Helenizm ve Roma imparatorluk geleneği ve Katolik-Ortodoks tartışmaları arasında, Hristiyan kimliği hakkında ne düşündüğüdür. Baghos, çalışmasında "Latin Batı" ve "Yunan Doğu" kavramlarına yer vermiş, dönemin algılarını okuyucunun da rahatlıkla anlayabileceği, akıcı bir tarzda ele almıştır. Yazar ana meseleleri kategorik bir şekilde başlıklandırmış ve her bir bölümü, giriş kısımlarında değineceğini vaat ettiği noktalardan sonuca kavuşturmuştur.

Baghos kitabının giriş bölümünde, Hristiyanlık özelinde din ve milliyetten hangisinin önceleneceği sorununu tarihi şahsiyetlerin perspektiflerinden yararlanarak incelemiştir. Konuyu, söz konusu azizlerin bazı apolojetik karakterli yazıları üzerinden irdelemiştir. Diognetus'a Mektup (Epistle to Diognetus [ED]) metni üzerinden Roma yönetiminde yaşam sürdüren Hristiyanların sahip olması gereken tutumlar hakkında incelemelerde bulunmuştur. Bu metin çerçevesinde, Hristiyanların bu dünyada bir yabancı gibi yaşadığı, aslında gökyüzü yaşamına katıldığı, dünyanın tüm nefretine rağmen insanları sevecekleri, inançsızların onların Tanrı'yı taklit çabasını anlamayacağı ve kendilerine yapılan haksızlıklara sabır göstermeleri gerektiği gibi fikirleri özetlemiştir. Yazar, metnin amacının; Hristiyanlığın, paganizm, Helenizm ve Yahudiliğe üstünlüğünün gösterilmeye çalışılması olduğunu belirtmiş, metnin yazarı olduğu iddia edilen Mathetes, sözde muhatabı Diognetus ve bu metnin amacı hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir. Bunun yanı sıra yazar, Romanitas kavramı, Hristiyan teolojisinin siyasetle ilişkisi ve Helenizm(Yunan kültürel mirası)-Romanitas (Roma devlet geleneği) arasında Hristiyan kimliği konusunda alanın uzmanlarının iddia ve savunularını ele alarak tartışmıştır. Bu konuda kendi değerlendirmelerine kısaca yer vererek, katılmadığı noktaları ve katılmama sebeplerini zikretmiş, ilerleyen bölümlerde bunları nasıl temellendireceğini açıklamıştır. Uzmanların kendi aralarındaki fikir ayrılıklarına da değinmiştir. Yazar giriş bölümünde son olarak kitabının asıl inceleme konularını açıklamıştır. Yazarı İtirafçı Maksimus'un öğrencilerinden biri olduğu düşünülen RM adlı metnin önemine, metin hakkında hangi değerlendirmelerde bulunacağına ve bunun araştırma konusu için potansiyel katkısına değinmiş, kaynakları ve takip edeceği metodoloji hakkında bilgi vermiştir. Giriş bölümünde yazar RM'nin yanında, RM adlı metne ve Maksimus'un kendisine etkisi olduğunu düşündüğü bazı başka metinleri de inceleyeceğinin ön bilgisini vermiştir. Bu metinler, İtirafçı Maksimus'un Maximian corpus'u, Pseudo-Macarius'un Fifty Spritual Homilies'inin Koleksiyon II'si ve Apophthegmata Patrum'dur. Ayrıca yazar, RM metni ile benzer şiddet unsurları içermesi bakımından AJ'nin A ve B vizyonunu ele alacağını, şehitlik olaylarını, Maximus ve Justinus'un Hristiyanlığı ile ve bunu hâkim kültürle ilişkisini inceleyeceğini, Maksimus'un Diyetelit Kristolojisi ile Justinus'un Logos Spermatikos doktrini arasında karşılaştırma yapacağını, adı geçen asketik yazılardaki anahtar pasajlara vurgular yapacağını belirtmiştir.

Dört bölümden oluşan eserin ilk bölümünde yazar, Justin'in İşleri (Acts of Justin[AJ]) adlı metni incelemiştir. II. yy'a tarihlenen bu ilk apolojik metin, Roma İmparatorluğu'nda yaşamış Justin Martyr ve öğrencilerinin idam edilmesini konu alan bir şehitlik anlatısıdır. Yazar, versiyonlarından en az birinin

RM'ye muhtemel model olduğu gerekçesiyle metni ele almaya değer gördüğünü belirtmiştir. Yazara göre metnin önemi, Hristiyanlığın Helenizm ve Romanitas ile ilişkisine dair algısının, Maksimus ve öğrencileri döneminde nasıl geliştiğini göstermesidir. Yazar, şehitlik metinleri içinde Aziz Justinus'a atfedilen itiraflarda Logos Spermatikos doktrininin yansıma bulup bulmadığını incelemek suretiyle bu "acta"nın (AJ), Aziz Justinus'un Hristiyanlık ile paganizm arasındaki ilişkiye dair algısını ne ölçüde gösterdiğini değerlendirmekte, bu doktrinle Stoacılık arasında benzeşim kurmaktadır. Yazar, Justin'in öğrencilerinin Hristiyan kimliğine dair tanımlarıyla yeni ahitten ilgili ayetlerin paralelliklerini karşılaştırmıştır. Marcus Aurelius gibi Romalı yöneticilerin tutumlarının metne, Hristiyanların siyasi otoritelere negatif yaklaşımı şeklinde yansımaları ele almıştır. Bu bölümün amacı Hristiyanların, hem Greko-Romen kültür(Helenizm-Romanitas) hem paganizme (Yunan felsefesi) nasıl eleştiri yönelttiğini göstermektir. Atıf yapılan metinler çerçevesinde yazarın, retorik analiz yönteminden yararlanarak bu eleştirileri iyi yansıttığını söylemek mümkündür.

İkinci bölümde yazar, Makaryus'un Hristiyan kimliği algısını Elli Manevi Vaaz adlı eseri II. Koleksiyon'u üzerinden değerlendirmiştir. Onun eserinde muhataplarına Hristiyan kişinin kim olursa olsun herkese şefkatle yaklaşmasını öğütlerken bir yandan siyasi otorite ve inançsızlara yönelik kınamasını yan yana değerlendirmiştir ve Hristiyan şehitliğinin dünyadan vazgeçer tutumuyla, sosyologların "sınır koruması" (boundary maintenance) olarak adlandırdığı durumu özdeşleştirmiştir. Makaryus'un Maksimus'u "özgecil şefkat" (altruistic compassion) konusunda nasıl etkilediğini incelemiş ve bu anlayışın Maksimus'un Yunanlılar kelimesini hakaret sözcüğü olarak kullanması iddiasıyla olan tutarlılığını değerlendirmiştir. Maksimus'un Hristiyan kimliğini ontolojik terimlerle nasıl açıkladığına değinmiş ve Herakleios'un Monoenerjizm'i benimseyip bazı dinî sembolleri kendine mâl etmesinin Makaryus'u, Romanitas'ı ustaca ve gizliden gizliye kınadığı Myst.(mystagogia) adlı eseri bestelemeye ittiğini savunmuştur.

Üçüncü bölümde yazar, Apophthegmata Patrum, Makaryus'un Vaazlar kitabı ve Maksimus'un külliyatındaki (Maksimian corpus) ortak Helenizm perspektifini ele almıştır. Ayrıca bunların Yunan Paideia'sından kaynaklanan aşırı rasyonalizme karşı çıkan bir geleneğin parçası olduğunu savunmuştur. Bunu RM'nin yazarının, Maksimus'u kendisini suçlayanlardan ayırt ettiğini göstermek için yaptığını, Maksimus'u aziz bir öğretmen olarak tasvir ederek onu seküler bir hümanistten ayırdığını açıklamıştır. Yazar, Maksimus'un, eserlerindeki Yunan kültürel mirasına ilişkin tutumunu, RM'deki iz düşümleriyle biraraya getirmiştir. Maksimus'un eylemsel asketizme başvurmasını, Apophthegmata Patrum ve Makaryus'un Vaazlar kitabındaki deneyimsel epistemoloji üzerinden irdelemiştir. Maksimus'un deneyimsel epistemolojisinden kaynaklı Helenizm'e olan algısına değinmiştir. Araştırmacıların Çöl Babalarının daha alt bir mistisizm türünü temsil ettiği fikrine karşı çıkmış ve Maksimus'un Yunan terimini neden hakaret olarak kullandığının ardındaki pastoral sebepleri sunmuştur.

Yazar dördüncü bölüme RM metninin yapı ve içerik özelliklerini açıklayarak başlamıştır. RM'nin yazarının, Maksimus ve müridi Athanasius'u tasvir etmede; AJ, Apophthegmata Patrum, Makaryus'un Vaazlar kitabı ve Maksimus'un külliyatı (Maksimian corpus)'ndan nasıl yararlandığını irdelemiştir. Bu tasvirin zihnimizde, Bizans devri Ortodoks Hristiyanlarının; Hristiyanlık, Helenizm ve Romanitas ortasında bir köprü oluşuna teşbihi kolaylaştırdığını açıklamıştır. RM metninin diğer şehitlik anlatılarından farkına ve Maksimus'un Diyotelit öğretisini nasıl ıskaladığına değinmiştir. Bir bölüm halinde RM'nin özetine yer vermiş, metnin AJ'den etkilendiğini düşündüğü yönleri açıklamıştır. RM'nin, Hristiyanlığın şaşmaz unsuru Mesih'e bağlılığı nasıl ele aldığından bahsetmiştir. RM'nin, ekonomi bakanının öfkeli çıkışları anlatısı üzerinden Bizanslı yöneticilerin yanlış/sahte Hristiyanlığına bir gönderme yaptığı, iddiasını savunmuştur. RM'nin yazarının Apophthegmata Patrum metnindeki bilgi tasvirlerinden ilhamla, Maksimus'u manevi hikmet olarak, onu suçlayan otoriteleri ise dünyevi ve maddi bilgiye sembol olarak gösterdiğini açıklamıştır. Baghos, Myst. adlı metni, Bizans imparatoru ile din adamlarının rolünü ayırtlamada RM yazarını etkilemesi bağlamında ele almıştır. Myst. metninin yazarının, Bizans'ın erken Helenleşmesinin Roma'nın Monotelizmi benimsemesine bir tepki olduğunu düşünmesini eleştirmiştir. Yazar ayrıca, RM yazarının "Yunan" kelimesini hakaret olarak kullanmasında,

Maksimüs ve diğer patristik külliyyattaki etnik söylemlerin öncü ve örnek olması ihtimalini değerlendirmiştir. Yazar bu bölümü, RM'nin, Car. 2.30 adlı metindeki tasviriyle çelişen Maksimüs anlatımını inceleyerek sona erdirmiştir.

Baghos'un eseri, küçük hacmine nazaran oldukça derin bir konuyu ele almaktadır. Yazarın incelediği metinler ile ana fikirler arasında kurduğu bağlantılar, yeri geldikçe sosyolojik kuramlarla bağdaşım kurduğu kısımların multidisipliner havası, konuları bölüm içi ve kitap genelinde tutarlı ele alış biçimi, birikimli ve alanına hâkim bir yazar olduğunu göstermektedir. Kitap, Hristiyan kimliğini IV-XV. yüzyıllar arasındaki aziz metinlerine dayanarak Bizans ve Roma dünyaları arasında Ortodoks Hristiyanların perspektifinden sunmasıyla alanındaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Baghos'un, ele aldığı metinlerde yazarların fikirlerine atıf yaparak tartışırken, önemli kavram ve kelime öbeklerinin Yunanca orijinallerine yer vererek değerlendirmelerde bulunması çok kıymetlidir. Bunu yaparken latinize haliyle yazdığı kavram ve kelime öbeklerinin yanına parantez içinde Yunan alfabesiyle Yunancasını yazmıştır. Kitapta incelenmeye değer görülen zaman dilimi, şahıslar ve eserleri, konuyu açıklamak için oldukça yerinde ve dayanaklı tercihlerdir. Yazarın asıl meseleye ışık tutan ancak kitap içerisinde kafa karışıklığı oluşturmaması açısından son kısımda verdiği İsa Mesih'in yerelliğine karşın Pavlus'un öğretisini evrensele yayma anlayışına dair ek açıklamalar da kitabın bütünselliğine anlamlı bir bitiriş teşkil etmiştir.

Baghos'un gereksiz açıklamalardan arındırılmış, yoğun bir üslubu vardır. Metin ön okuma gerektirmesi yönüyle dinler tarihi alanına giriş seviyesindeki okuyucular için uygun görünmemektedir. Ancak yazarın, vadettiği kazanımları yerine getirmesini, "Hristiyan kimliği" problematiğini aziz metinleri üzerinden değerlendirerek çözümlene becerisini, anlatım gücünü, ele aldığı kaynaklara ve orijinal dillerine olan hâkimiyetini göz önünde bulundurduğumuzda, kitabın, konuya ilgisi olan, ileri okuma yapmak isteyen, kitapta değerlenen şahıslar, dönemler hakkında uzmanlaşmak isteyen, özellikle Hristiyan kimliği, İtirafçı Maksimüs veya RM metni özelinde çalışma yapan kimseler için okunmaya değer bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Yazarın kitapta adı geçen yer ve şahıs isimlerini direk bilirkişiye anlatır tarzda açıklaması metnin takip edilmesini zorlaştırmaktadır, bununla birlikte çalışma, girişinde tartışma bölümüne konuları aynı tempoda, pratik bir üslupla ele alması bakımından takdire şayandır. Kitap, Hristiyan kimliği meselesinden öte kilise içi ve devlet gelenekleri arası tartışmalara da yoğun olarak yer vermesi bakımından, geniş bir kapsama sahip olması yönüyle eleştirilebilir. Yazarın çalışmasında analiz ettiği metinlerin ve yazarlarının dönemleri, tartışmanın tarihî seyrini görmek açısından genişçe ele alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yazarın yorumladığı metinlerde herhangi bir taraf tutmayarak düşünce yapılarına tüm yönleriyle yer vermesi olumlu bir özellik olarak karşımıza çıkarken, tartışmaların ayrıntılarının uzun tutulması, konuyu aynı anda birden fazla metin üzerinden örnekler vererek anlatması da çalışmanın okur tarafına yansıyabilecek zorluklarından biridir.

KAYNAKÇA

Baghos, C. (2024). Exploring Christian identity from late antiquity to the middle ages: neither greek nor roman. Cambridge Scholars Publishing.